

KÁROLYI MÁRIA

Egy szombathelyi szál a magyar építészettörténetben

TÖRTÉNET APÁKRÓL ÉS FIÚKRÓL, MESTEREKRŐL ÉS TANÍTVÁNYOKRÓL, BARÁTSÁGRÓL ÉS HAZASZERETETRŐL

Az emberi faj sikerének egyik kulcsa, hogy őrzi kultúráját. (Csányi Vilmos)

Nézem az erős, biztos vonalakkal megformált szép tusrajzot. A temetőkertben fiatal férfi áll lehajtott fejjel és egy hatalmas fának támaszkodva, töprengve emlékezik. Az ifjú arcán hűszeszendős apám kedves vonásait szeretném és tudom is felismerni – a kép Hauszmann Alajos építész, műegyetemi tanár halálának alkalmából készült (1. kép). A királytól nemességet is kapott velencei Dr. Hauszmann Alajos 1926. július 31-én hunyt el, ekkor már másfél évtizede visszavonult az egyetemi oktatástól. Apám ez időben harmadéves műegyetemi hallgató volt, kortársaival együtt szerkesztették az építészhallgatók jeles évi kiadványát, a *Megfagyott Muzsikust*. Ebben jelent meg apám „In memoriam” rajza az egykori neves professzor emlékére. A modern magyar Műegyetem megteremtőjét az általa tervezett műegyetemi főépület aulájában ravatalozták fel, a hallgatók elbúcsúztathatták a Ke-repesi úti temetőbe vezető utolsó útja előtt.

A 19. és 20. század fordulójának sok nagy munkát építő, sokat szervező és oktató jeles mestere tehető bajor polgári családból származott. Naplójának szűkszavú bejegyzéseiből közelebbről megismerhetjük személyiségét, életútját és munkásságának részleteit is. Az események leírásából kibontakozik előttünk egy nagyon színes, forrongó, fejlődéssel teli, épülő és építő időszak kor- és körképe, a kiegyezés utáni gyorsan polgárosodó ország hiteles ábrázolása. Mit

jelentett ez időben hazafinak lenni? Olvaszuk sorait: „Ekkor már ébren volt bennünk, magyar ifjakban a hazafias érzés, és nem akartuk eltérni a németek térfoglalását. Magyar ruhában, sarkantyús csizmában, fokossal a kezünkben jártunk s demonstráltunk... a német színészet ellen.” Büszkén jegyzi meg, hogy az első magyar színház építésénél „kivette részét a fizikai munkából a magyar társadalom minden osztálya.”¹ Ő maga 17 évesen már kőműves szakmát szerez, így indul el a vágyott építészeti munka felé. Azt is látjuk, hogy a nyugtalan ifjút minden újdonság érdekli: foglalkozik pirotechnikával, fényképészettel, sportokkal, színjátszással, szervezői készsége is bontakozik. Berlinben végzett építészeti tanulmányok után hazatérve a magyar Műegyetem szervezési munkái következnek. Soraiból látjuk formálódni műegyetemünket, ahol még megfelelő épület sincs, de tanárok és tananyag is csak hiányosan. Huszonöt esztendősen már a Műegyetem tanára, tankönyveket fordít német nyelvről és tanárokat hív meg, hihetetlen munkát végez a kornak megfelelő egyetemi oktatás elindítására.

Hauszmann naplója külön fejezetet fordít szombathelyi kapcsolataira és az itt végzett munkásságára. Sorait olvasván úgy érezzük, hogy megkedvelte a várost és számos baráti kapcsolatot is ápolt a korszak ismert helyi szereplőivel. Még nincs harmincesztendő, amikor 1876-ban meghívást kap

¹ Hauszmann Alajos: *Építész a századfordulón*. Bp. 1997. 16–17. p.

Szombathelyre, ahol a városi közösség városházát és színházat kívánt építeni. Itt ismerkedett meg a Széll családdal, melynek rátóti birtokán „sok szép napot töltött”,² és ahol a kastély átalakításának-modernizálásának nem könnyű feladatát is elvégezte.

Szombathely új városházája és csupán 300 férőhelyes színháza végül közös épületben kapott helyet, melynek csak a homlokzata volt egységes. Az akkori igényeket kielégítő harmonikus, szép épület „nagy tetszésben részesült” és viszonzásul „a város közgyűlése engem díszpolgárnak nevezett ki”³ – számolt be a történetéről az építész a naplójában. A kezdeti sikereket helyi megbízások sora követi és az 1880-as években sok szép terve valósul meg a városban.

1880-ban megnyílik a színház (2. kép), de megbízzák a megyeháza átalakításával is, ahol üléstermet, díszlépcsőházat, külső és belső változtatásokat tervez és alakít ki (3. kép). Megtervezi Károlyi Antal akkori főjegyző és Éhen Gyula lakóházát is (5. kép), Herényben a Gothard család részére „asztromómiai intézetet” épít. A városnak nyári színházat is tervez (4. kép), amely azonban sajnálatos módon tűzvészben pusztul el. Még a vasi vidéken is dolgozik, nemcsak Rátóton, de a Batthyány-család megbízásával (1882-ben gróf Batthyány Géza keresi meg) az ikervári kastély eklektikus stílusú átalakításában is közreműködik (6. kép). Büszkén jegyzi meg a naplójában, hogy az ikervári kastély kezdeti építési munkálatainál egykor maga Ybl Miklós volt az építésvezető. Ez az említés jelzi – több korábbi feljegyzésével együtt –, hogy mennyire tiszteli nagy elődeinek személyét és megvalósult épületeit is. Hauszmann munkásságának kései méltatója szerint az építész szombathelyi működése, jeles építési te-

vékenysége hatással lehetett az itt dolgozó helyi mesterekre is, ez is magyarázhatja a város több szép, harmonikus, eklektikus utcaképeinek kialakulását.⁴

Szombathelyhez fűződő meleg kapcsolatáról még egyszer vall Hauszmann az emlékei között, a modern város értékeinek felsorolásával. Az új században, 1916 tavaszán látogat újra a megyébe és ezt írja naplójában: „Szombathely ma egyike a legszebb dunántúli vidéki városoknak, igazán nagy városi élet folyik ott. Elektromos világítással, vízvezetékkel és csatornázással van ellátva, útjai mind aszfaltozva vannak, nagyszerű nyilvános és magánépületek keletkeztek, és élénk kereskedelmi forgalma van.” Szomorúan teszi hozzá, hogy régi vasi barátai közül már nem él senki, Szélléket, Károlyit, Ebergényit, Éhent említve meg.⁵

Történetünk fonalát gombolyítva most pillantsunk vissza Hauszmann építési munkálatainak megszervezésére! A szombathelyi feladatok megoldásáról írja a naplójában: „A szombathelyi építkezésekhez Wälder Alajost, irodám egyik rajzolóját küldtem ki építésvezetőnek. Wälder azután ott telepedett le, és elvett egy gazdag leányt, építőmesteri minőségben több épületet emelt. Fia, Wälder Gyula később a Műegyetemen hallgatóm volt.”⁶ Hauszmann-nak a Wälder családdal fűződő kapcsolatairól ma már többet tudunk. Kis mosollyal nyugtázzuk, hogy mesteréhez hasonlóan választ párt a városba költöző fiatal építész. Hauszmann a koplalós berlini évek alatt ismerte meg a kitűnő bécsi szeletet készítő neves étterem tulajdonosának szép leányát, akit később feleségül vett és hazahozott. Wälder is így nősül: a város jómódú vendéglősenek leányát veszi feleségül. Gyula

2 Hauszmann, 1997. 42. p.

3 Hauszmann, 1997. 43. p.

4 Károlyi Antal – Szentléleky Tihamér: Szombathely városképei – műemlékei. Bp., 1967. 90. p.

5 Hauszmann, 1997. 128–129. p.

6 Hauszmann, 1997. 43–44. p.

fiuk nagy és korán kibontakozó tehetséggel megáldva születik. Tizenkét esztendőskorában már az építkezéseknél előkerült szép római kori mozaik lerajzolásával jeleskedik és később rajztehetségét a Műegyetemen kamatoztatja. Hauszmann 1912-ben, több mint 40 évnyi oktatás után nyugdíjba vonul az egyetemről, de a vagyonából alapít egy díjat a végzős építészhallgatók számára, olyan tervek jutalmazására, melyek az építészet korszakainak ismeretén alapulnak, és a modern kor követelményeinek is megfelelőnek.⁷ A mester ugyan nem említi, de tudjuk, hogy Wälder Gyula ezt a díjat kétszer is kiérdemelte, és ma is élvezni tudjuk egyik nyertes főúri fürdő tervének gyönyörű rajzait, melyről mestere véleménye is az, hogy a terv készítőjének nemcsak szakmai tudásáról, de egyéni, sajátos tehetségének kibontakozásáról is árulkodik (7. kép).

Az apa, Wälder Alajos a sorstól nem kapott hosszú életet, de munkássága Szombathely építéstörténetében és városi közéletében mégis jelentős. A Hauszmann-irodában képzett mester „talán korának legsikeresebb szombathelyi szakembere lett” – írja róla a város kiváló főépítésze, Szilágyi István.⁸ Egyedi épületeit ötleteség, a homlokzatok mozgalmassága, a reneszánsz formavilág barokk elemekkel vegyítése jellemzi (8–10. képek). Építész munkássága jelentősen gazdagította a város utcaképeit. Kései méltatója azonban hozzát teszi, hogy a volt Március 15. tér egy séges, szép eklektikus formavilágát – Wälder Alajos meghatározó épületeivel – nem kellett volna átépítésekkel, beépítéssel megszüntetni, elvesztvén így a város legjelentősebb, egységes városképét.⁹ (11. kép).

A mester nemcsak tervezett, de jól működő helyi téglagyárat is üzemeltetett, melynek termelését örökösei is folytatták. Mint jó módú helyi polgár foglalkoztatott közszereplője lett a város gazdasági és kulturális életének is. Szinte természetes volt, hogy rajz- és festői tehetséggel megáldott fiát, Gyulát az építész pályára szánta, aki a pesti Műegyetemen – Hauszmann keze alatt is – sikeresen alakította ifjú pályafutását.

A 19–20. század fordulója körüli évtizedekben az országszerte viharos gyorsasággal megszülető megyei és városi közintézmények között fontos szerepet kapnak a kulturális célokot szolgáló létesítmények, jelesül a sorra nyíló városi és megyei múzeumok is. E sorok írója – „hazai tájra” érve – szívesen osztja meg ismereteit a szombathelyi, mai nevén Savaria Múzeum születéséről; a folyamatnak sok érdekessége van, például szoros kapcsolódása a Wälder család történetéhez. A múzeumépítő bizottságban jeles szakemberek működnek együtt: Bodányi Ödön, Károlyi Antal, Kárpáti Kelemen, Miske Kálmán és Wälder Alajos is.¹⁰ A Múzeum tervét végül Czigler Győző kiváló fővárosi építész, műegyetemi tanár készíti el, de a munkálatok közben a tervező mester meghal, és így a folytatás az irodájában az időben dolgozó tanítványára, az 1905-ben frissen diplomázott Wälder Gyula ifjú építészre marad. Úgy gondoljuk, hogy a múzeumteremtés hazafias ügye egyben az építész család szívügye is: az apa téglagyarából egymillió téglát ajánl fel a múzeum megépítésének támogatására.¹¹ A múzeumépítés előkészítése közben veszt el Wälder Gyula nemcsak mesterét, de az édesapját is – Alajos 1904-ben, mindössze 48 éves korában fejezi be

7 Hauszmann, 1997. 119. p.

8 Szilágyi István: Szombathely városépítés- és építéstörténete a dualizmus korában. Szombathely, 2005. 183. p.

9 Károlyi–Szentléleky, 1967. 92. p.

10 Szilágyi, 2005. 53. p.

11 Paár Eszter Szilvia: Wälder Gyula. Bp., 2020. 42–43. (Az építészet mesterei)

az életét. A család történetéből még megemlítjük, hogy Alajos testvére, Wälder József ekkor már Sopron főmérnöke, és 1905-ben elkészíti – elsőként az országban – a város modern szabályozási tervét, amely megalapozza Sopron városi fejlődését napjainkig.¹² A város tisztelete jeléül nemrégiben építészeti díjat alapított az emlékére.

Wekerle Sándor második miniszterelnöksége idején (1906–1910) elkezdődnek a kultúrház-építkezések szerte az országban. Szombathelyen Éhen Gyula már 1907-ben előáll egy 1000–1200 főt befogadó városi Vigadó építésének gondolatával.¹³ Végül – nyilván takarékosági okokból is – a kulturális célokat szolgáló új épületet a Múzeum bővítmenyeként kívánják felépíteni. Az önkéntes pályázaton induló három építész közül a fiatal Wälder Gyula tervét találják a legjobbnak, így az ő terve szerint bővül a múzeumépület 1910-ben egy 700 fős nagyteremmel, valamint festő- és szobrászműtermekkel is. A szép nagyterem hatalmas kulturális érték hordozója lesz az elkövetkező évtizedekben: színházi előadások, irodalmi estek, hangversenyek sorával a város kulturális életének központjává válik. Mára már változásokat szenvedett el, karzatát elbontották, de építészeti minőségét megőrizve, finom díszítésével mint kiállítóterem és konferenciák helyszíne ma is büszkesége a Savaria Múzeum épületének (12. kép).

A város dualizmus kori építéstörténetét kiválóan ismertető Szilágyi István beszámol Wälder helyi sikeres pályázati munkásságáról is – láthatjuk, hogy szülővárosának alakulását, fejlődését mindvégig figyelemmel kíséri és gondosan igyekszik megoldani minden új építési feladatot. Jelentős pályázatokon indul (új kórház, reáliskola és köz-

temető), és bár díjakat kap, ezekből egy sem valósul meg.¹⁴ A városrendezés távlati feladatainak megoldására 1922-ben a város nagyszabású tervpályázatot ír ki, amelyet Wälder Gyula és Wurga László városrendezési szakértővel közösen benyújtott pályaművükkel meg is nyernek. A megvásárolt pályázatok között szerepel ekkor Rados Jenő műegyetemi adjunktus terve is,¹⁵ akinek elméleti munkásságáról később még ejtünk néhány szót. A nyertes pályamű alapja lesz az elkövetkező évtizedekben a város fejlődésének, alapvető szempontjait elfogadják, és a nagyobb, felépülő új középületek elhelyezésével (kórházi negyed, új reáliskola – mára egyetem, új temető), körút nyitásával – előnyére válik a modern város alakulásának.¹⁶ Az országban – a fővárosban is – később nagyon sokat építő mester 1929-ben újra szép feladatot kap szeretett szülőhelyén: a Szent Márton-templom bővítésével és domonkos kultúrház építésével bízzák meg. Ma Szombathely egyik legszebb terének láthatjuk a templom és kultúrház alkotta hangulatos teret, amelyet hírneves vasi művészünk, Rumi Rajki István gyönyörű Szent Márton-szobra ékesít (13. kép). Említsük meg, hogy a szobrásznak itt is társa az alkotásban Pázmándi István építész, aki egykor tagja volt Wälder Gyula budapesti építészirodájának.

Szóljunk hát Wälder egyre táguló körű munkásságáról a hazai építészet nagy területén. 1907-ben már tanársegéd a Műegyetemen, ahol később jelentős pályát fut be egészen az egyetemi rektorságig. Az egyetemi működése mellett azonban megszervezi az ország legnagyobb építész irodáját is, amelyben fiatal, lelkes és tehetséges építészek egész sora szerez gyakorlatot és kap emberi példát is a munkássága

12 Kubinszky Mihály: Sopron építésze a 20. században. = Soproni Szemle 2001. 2. sz. 115–148. p.

13 Szilágyi, 2005. 53. p.

14 Szilágyi, 2005. 41. p.

15 Szilágyi, 2005. 24–25. p.

16 Károlyi–Szentlélek, 1967. 102. p.

jövőjéhez.¹⁷ Milyen elveket, célokat, elgondolásokat ismerhetünk fel Wälder építész munkásságában? Mély tiszteletet a letűnt korok kiváló mesterei és a múlt építészeti stílusai iránt, a népi művészet becsülését, a műemlékek restaurálásában lelkes közreműködést, de nyitottságot a modern építés céljai, lehetőségei és látványvilága felé is. Előadásából és írásából kitérnik, hogy ő is híve a magyar nemzeti építészeti stílus megteremtésének és alkalmazásának, ezért hangsúlyozza az idegen stílusok szolgai másolásának elkerülését.¹⁸

Apám műegyetemi éveit és pályájának indulását is meghatározta Wälder professzor építési és emberi példaadása. Később, a róla írt emlékezésében – talán hiányt is pótolva – megrajzolta a nagy tudású, elméleti és gyakorlati munkát is folytató mester, az egyetemi ifjúságot szerető és támogató, jó ember portréját.¹⁹ Építész diplomájának megszerzése után apám 1935–1938 között tagja lesz Wälder budapesti tervezőirodájának és tevékeny részt kap az éppen aktuális építési feladatokból. Ez időben a mester nagy munkákon dolgozik, szüksége is van a fiatalok segítségére. Monográfusától megtudjuk, hogy a budai ciszterci épületegyüttes tervezésénél a Szent Imre-templom megalkotására több változatot is készít, a másodiknál Wälder szülővárosa, Szombathely Melchior Hefele tervezte Sarlós Boldogasszony-templomát vette példaképül, s mintegy teremtette újjá a tervben, a templom főbb külsőségeit megtartva.²⁰ Végül nem ez a változat épült meg (1937) – a szombathelyi egyenes vonalú tornyok helyére az együttesbe jobban illő, mozgalmasabb barokk toronysisakok kerültek, amelyek formáit

apám tervezte meg.²¹ (14. kép). E sorok írójának története itt már személyesebb hangúvá válhat a gyerek- és ifjúkor emlékeivel, hiszen a Szent Imre-templom tornyainak terve még gyermekkoromban is díszítette apám otthoni irodájának falát.

A Wälder-iroda mintegy szellemi műhelyként is működik, a fiatalok itt a humanus gondolkodás és alkotás világában új ismeretségeket és barátokat is szereznek. Az iroda jeles tagja már 1926 óta Kardos György építész is, aki Wälder professzor mellett a tanszékén a tanársegédi feladatokat is ellátja. Szombathelyi származású és legendásan nagy rajztudású fiatal mester, akivel apám ekkor életre szóló barátságot köt (15. kép). A zömében neobarokk stílusban alkotó Wälder a pályája vége felé új hangot üt meg, hatalmas tömegű, Madách téri (Budapest) épületegyüttese (1937) jellegzetes, díszített téglaborításával a modern építészet fontos megtestesítője a városképben (16. kép). Tervezésében és művezetésében Kardos György is szerepet kapott.²² Mindhármuk – a mester és két utóbbi munkatársa, tanítványa – neve együtt szerepel a szófiai magyar nagykövetség épületének tervezésében. 1929-ben készül el az épület, amely a világháborúban megsérül, ezért később újjáépítésre szorul. Wälder nem éri meg a háború végét, így az újjáépítés munkálatait minisztériumi megbízással Károlyi Antal és Kardos György együtt tervezik és vezetik 1948–1949-ben (17. kép). Ez időből már saját emlékeimről is szólhatok: családi életünknek ekkor túlságosan is gyakori szereplője egy különös nevű ember, Safrankó Emánuel. A jelentős közéleti pályát befutó politikus 1946–1947-ben Vas vármegye főispánja, majd az ország bulgáriai nagykövete lesz. Valószínűleg az új rendszer erős

17 Károlyi Antal: Emlékezés Wälder Gyula építészre. = Vasi Szemle, 2000. 5. sz. 686–692. p.

18 Paár, 2020. 241. p.

19 Károlyi, 2000. 689. p.

20 Paár, 2020. 114. p.

21 Károlyi István: Megnyílt a Károlyi Antal-emlékszoba = TÉR, 2021. 4. sz. 18–19. p.

22 Paár, 2020. 236. p.

embere, mert pályája nem törik meg, később Pekingben nagykövet, végül Berlinben zárja nagykövetként politikai pályafutását. Feltételezem, hogy apámnak és Kardosnak hosszúra nyúló építési küzdelmet kellett vívnia az erős akarátú politikussal a wälderi örökség megőrzésének érdekében, és így a szófiai nagykövetség épületének csak az utcai homlokzatát változtatták meg.

Kardos Györgyről, mint a családunk barátjáról, nagyon szép emléket őrzök: a díszkötéses gyönyörű Jókai-sorozattal, amelyet gyerekként tőle kaptunk, a korai olvasási kultúránkat alapozta meg – az örömet, amellyel Jókai csodás világába kiskamaszként beléphettünk, soha nem felejttem el. A második világháború éveit – amelyeket apám katonaként, Kardos munkaszolgálatosként élt túl – hatalmas változást hoztak az ország történetébe és mindennapi életébe. Tudni lehetett, hogy a háború pusztítása után új világrend fog épülni – a szükségessé vált technikai, gazdasági és társadalmi modernizációval. Az építészeti jelentősége magasra emelkedett, nemcsak a rommá vált országok újjáépítési feladatai miatt, de az építészeti megoldások közösség-szervező lehetőségeinek, a városrendezés új szerepének felismerése miatt is. Az ország elindul a polgári demokratikus fejlődés társadalmi útján, de az 1940-es évek végére rendszere diktatúrába fordul. A diktatúra kikényszerítheti az erők összpontosítását és – embertelen vonásai ellenére – gyorsítani tudja a kitűzött gazdasági-társadalmi célok elérését. Ilyen külső körülmények között kerül vissza Kardos György a Műegyetemre, ahol ifjúkori mesterének, Wälder Gyulának sikeres egyetemi pályafutását ismétli meg. Tanársegéd, adjunktus, egyetemi tanár, majd 1952–1953-ban az újjászervezett Építőipari Műszaki Egyetem első rektora lesz. Részesévé válik a modern műegyetemi oktatás kialakításá-

nak és motorja az új építészeti közélet elindításának is. Ekkor kezdi meg működését a Magyar Építőművészek Szövetsége, és megalapítják a legrangosabb építészeti díjat, az építészek évente osztott Ybl Miklós-díját. A hatalmas feladatok előtt álló építészeti közélet megelégnül, aminek jelentőségét jelzi, hogy az első építész-kongresszust 1951 októberében a Nemzeti Múzeumban rendezik meg, ahol a megnyitó beszédet Kardos György mint a Szövetség alapító elnöke tartja.

Műegyetemi működéséről negyven évvel később kapunk szép értékelést, amikor Hajnóczi Gyula neves műemléki szakember pályafutását ismertetik. „Az építészkar ekortájt sincs híján meghatározó professzor egyéniségeknek. Kardos imponáló tárgyi tudása és ösztönös pedagógiai érzéke segített kialakítani a fiatal építész oktatói egyéniségét. A tanszék szelleme, a professzor univerzális, az építészeti egészét szem előtt tartó érdeklődése nem engedte specializálódni a tanársegédeket.”²³

Az új gazdasági és társadalmi korszak egyik alapvető nagy kérdése: milyen lesz az új építészeti – központi sugalmazású – formavilága? A szovjet ideológia befolyása az élet minden területén erősödik, a nemzeti érdekek érvényesítése nagyon nehéz feladatnak látszik. Az építészek köreiből is erős viták folynak a további határozott feladatok megoldásairól. Megszületik a „szocreál” politikai irányítottságú elmélete, amelynek az építészeti területén semmilyen köze sincs a szocialista realizmus megnevezéshez. Mai korszakunkból visszatekintve és indítékokat elemezve úgy tűnik, hogy apám és Kardos György gondolati világában meghatározók voltak a nemzeti kultúra folyamatosságának, a múlt értékei megtar-

23 Mezős Tamás: Hajnóczi Gyula Kossuth-díjas. = Magyar Építőművészet, 1990. 3–4. sz. 58–59. p.

tásának és a közjó szolgálatának alapvető eszméi. Családi könyvtárunk kincsei a népi írók 1930-as évekbeli országjáró művei, a Kisgazdapárt elméleti munkái, művészeti monográfiák, de László Gyula 1941-es kiadású, a honfoglaló magyarok életéről írott, új kutatási korszakot nyitó könyve is. Ezek mellett őrzöm Zádor Anna és Rados Jenő 1943-ban megjelent hatalmas monográfiáját a klasszicizmus magyarországi építészetéről.²⁴ A pályázati győztes akadémiai kutatási téma 1934-ben indult el, és évek során végzett nehéz munkával készült el. A reformkor magyar építészetét Kardos – történeti írásaiból is kitűnik – nagyra értékelte az alkotások nagy száma és minősége miatt is. Zádor Anna a stílus történelmi jelentőségét is méltatja, ez a modernkori erősödő polgárság építési stílusa, amelyet a nemesesség is kedvel, ebben születnek a közigazgatás, a közművelődés nagy létesítményei országszerte, de a paloták mellett gyárak és polgári lakóházak is. Hatása még a népi építészetben is megnyilvánul. A magyar városokban értékes együttesek épülnek ekkor és például szolgálnak a további városi fejlődéshez. Helyenként egységes utcák, városképek alakulnak ki, és Pesten már korai városrendezési elveket is alkalmaznak. A szerző komoly értéknek említi meg, hogy ez időben több alkotás közösségi-társadalmi összefogás eredményeként valósult meg.

A „szocreál” építészet elméleti alapja – a fenti pozitív példák nyomán – a klasszicizmus nemzeti stílusának felélesztése lesz, óvatosan kikerülve az erős vagy inkább erőltetett szovjet szellemi befolyást. Sztálin halálával majd enyhül az erőszak, és néhány év múlva a „szocreál” mesterséges korszaka is elmúlik. Tény, hogy az ország újjáépítése, új városok és városrészek telepítése, fontos ipari központok létesítése eb-

ben az időben és stílusban zajlott, de talán a vezető építészeink kulturáltságának és szakmai tudásának köszönhetően a stílus elfogadható, lakható városrészeket teremtett, amelyek beleolvadnak ma már épített és természeti környezetükbe. A napi politikától távolodva – úgy tűnik – Kubinszky Mihály nyitotta meg az utat a korszak építészetének igazabb értékelése felé,²⁵ napjainkban pedig fiatal történészek sora foglalkozik a történet részleteinek és európai környezetének kutatásával.

Kardos György jelentős szerepe a háború utáni magyar építészeti közélet és az új egyetemi oktatás-nevelés megszervezésében vitathatatlan. Műveltsége, szak tudása és embersége akadályozta meg, hogy egy erőszaktól terhes időben jóvátehetetlenül súlyos hibákat kövessenek el az építés területén. Alig ötvenévesen halt meg 1953-ban, egy egyetemi kollégium meglátogatása során elszenvedett baleset következtében. Rektor volt, őt is a Műegyetem aulájában ravatalozták fel és búcsúztatták el. Emlékére szerény kötetet jelentettek meg az életrajzával és néhány építészettörténeti tanulmányával még ugyanabban az évben.²⁶ Találtam egy kéziratot, amelyben apám ismerteti ezt a könyvet és – váratlanul – érzelmeit is leírja. Szerinte a háborúban családját elveszített építész gyermekei később az egyetemi hallgatók lettek, testvérei az építészokkollégák és édesanyja a szeretett hazája – ezt vallja apám, és én a mondatok mögött érzem a baráttól végleg búcsúzó férfiember titkolt könnyeit.

Az 1950-es évek elején járunk. Szombathely városa is éledezni kezd a súlyos háborús rombolás után. A háború után kiépülő új társadalmi rendszerben az építészek ál-

24 Zádor Anna – Rados Jenő: A klasszicizmus építészete Magyarországon. Bp., MTA, 1943. 427 p.

25 Kubinszky Mihály: A historizmus négy évszaka. = Műhely, 1983. 6. sz. 34–43. p.

26 Kardos György: Építészettörténeti és építőművészeti tanulmányok. Bp., 1953. 166 p.

lami tervező irodákban folytatják munkájukat, apám, Károlyi Antal a budapesti Lakóépület Tervező Vállalat főmérnökeként kapja meg az első ötszáz lakás megtervezésének feladatát Szombathelyen. Hagyatékában érdekes rajzot találtam, amely egy beépítési lehetőséget jelenít meg az akkor még Színház tér felhasználásával. A rajzon a megépítendő új lakótömbök veszik körül a teret, de a vízmedencés központi parkrész mögött láthatjuk az új színház épületét is, amely nagyon emlékeztet Hauszmann Alajos egykori városháza-színház együttesének (később még kiegészített), a háborúban elpusztult tömbjére (18. kép). Nyomon követhetjük itt az építész töprengését, vajon érdemes-e folytatni egy régi városrendezési elképzelést és történelmi stílust, vagy eljött az ideje a megújulásnak? Ma már tudjuk a választ – az egykori Színház tér – ma Március 15. tér modernizálódik majd, és az 1960-as években megépülő jelentős középületeivel új látványvilágot is kap.

Apám a háború után a Söptei úti, káderképzőnek indult, majd honvédségi létesítményként működő nagy középület tervezési feladatával került vissza Szombathelyre. Az újjáépítési, később fejlesztési és városrendezési feladatok ekkor még a budapesti nagy tervező irodákra hárultak, mert Szombathelyen csak 1960-tól teremtdnek meg a helyi tervezés feltételei, ugyanis ekkor kezdi meg működését a Vas megyei Tervező Iroda. Napjainkban a világhálóra valótlán adat került, amelyet törölni kellene: Károlyi Antal semmilyen kapcsolatban nem volt a Vas megyei Tervező Irodával, a budapesti Lakóterv főépítészeként dolgozott folyamatosan, egészen a nyugdíjazásáig.

Korai feladat volt apám budapesti irodája számára a lebombázott egykori Raucher Miksa tervezte épület, a Palace Szálló helyének rendezése is. A belső udvaros nagy lakótömb tervezésekor lehetősége adódott

arra, hogy új kis teret alakítson ki, amely jó rálátást biztosít a ferencesek szép középkori templomára, segíti a város belső forgalmát és kellemesen megtoldja a város Fő terét. A történelmi stílusú igényes épülettel záruló tér, a mai Savaria tér, az építész tervezte kúttal a közepén, 1955–1959 között készült el, és mediterrán hangulatával a város egyik közkedvelt szabadterei színhelye lett (19. kép).

Fontos és tanulságos emlékeim része az, hogy hallgathattam építész apám és már a műegyetemen építészkar hallgató bátyám hosszú, elmélyült vitáit a modern kor nagy alkotóiról és alkotásairól. Ma már érdekesnek találom, hogy a vasfüggöny – szellemi határként is működő – korában az állami építészirodák könyvtárai 1956 után már járathatták a legfontosabb nyugati folyóiratokat és az építészek figyelemmel kísérhették az építés gyorsuló fejlődésének irányait. A vitákból magam is megismerhettem a legnagyobb neveket Le Corbusiertől Alvar Aaltoig, Breuer Marcelltól Eero Saarinenig. Erősen tapasztaltam a családkunk mély tiszteletét az északi, főként a dán és finn építészet iránt. Ekkor már a városokban új közösségi igények támadtak, amelyek új épületfajták megtervezését követelték. Megszületett a városi nagytermek – kicsit a régebbi Vigadókra épülő – ötlete, amelyek több célt is szolgálhatnak, a sport- és kulturális élet fontos közösségi színterévé válhatnak.

A szombathelyi Március 15. téren 1963-ban kaput nyitó Művelődési és Sportház az országban elsőként teremtette meg egy változatos, több közösségi feladatot is ellátó működés lehetőségét. Színhelye lett szép színházi és operaelőadásoknak, báloknak, hangversenyeknek, a hírnevesse váló nemzetközi táncversenyeknek, de sportseményeknek és képzőművészeti kiállításoknak is. Tervezése apám számára érdekes út volt

a történelmi stílusú, Hauszmann-féle színháztól (1954) mint példaképtől egy modern, élénk homlokzatú változaton át (20. kép) a megépült létesítményig. Az épület az évtizedek alatt bölcsője, elindítója lett számos helyi kulturális kezdeményezésnek: néptáncgyűttes, énekkar, képzőművészeti csoport, művészitorna-csapat kezdhette meg itt a működését.

A kulturális központ megépülése utat nyitott az egész tér rendezése felé és apám tervezésében a Megyei Rendelő Intézet felépülésével 1965-re megszületett az egységes kompozíciójú Március 15. tér (21. kép). Az új városkép a maga idejében is kapott jó értékelést: tisztelettel őrzöm Rados Jenő műegyetemi professzor kézzel írott gratuláló sorait – a szakember jól ismerte a város építési problémáit, hiszen sikeres résztvevője volt az 1922-es városrendezési nagy pályázatnak. Jóleső folytatásként olvasom a pécsi egyetem mai fiatal, elméleti és gyakorlati munkásságot is folytató építész oktatójának sorait a térről és az épületegyüttesről: „A 20. századi építészet egyik legegységesebb tere jött itt létre. (...) 2002-ben kezdeményezték a két épület védetté nyilvánítását.”²⁷

Itt említem, hogy az egyes tervezési feladatok mellett az építész 1953 és 1962 között ellátta Szombathely város és Vas megye főépítési feladatait is. Ez időben jelölte ki a város a további terjeszkedés irányait, a leendő új városrészek javasolt helyszíneit. Kissé meghatódva szemléltem később a családi térképet, amelyen színeztetett mezők tüntették föl a majdan megépülő, több ezer ember által lakott új lakótelepek területeit. A Derkovits Gyula nevét viselő lakótelep első építési ütemének terve 1961-ben készült el, és megindult az építkezés is.

27 Sztranyák Gergely: Épületprotézis. Gondolatok a kiegészítésekről. Breuer Marcell Doktori Iskola, Pécs, 2011. 20. p.

Ugyanebben az évben indult el Vas megye nagy vállalkozásának, a bükkfürdői fürdőtelepnek tervezése is – a munkában az építész fia, Károlyi István is szerepet kapott.

Történetünk fonalát itt újra személyes emlékek színesítik. Említettem már, a családjunk – apánk személyiségének erős hatása miatt is – az építészet bűvöletében élt, valamennyien szívesen rajzoltunk, de örömmel énekeltünk is. Mosolyogva olvastam bátyám szavait egy folyóiratban megjelent késői emlékezésben, gyerekként mennyire megtetszett neki apánk munkája, vagyis az, hogy tervezés közben, otthoni rajzasztalánál sokszor énekelt. Ha ez a munka ilyen örömteli – gondolta akkor –, csak jó lehet, ezért választotta ő is az építészetet hivatásául.²⁸ Az egyetemi évek alatt az igényességre törekvés számomra megdöbbentő példáit láthattam nála, az építészettörténeti rajzok újra és újra elkészítésével, míg a majdnem tökéletes változat meg nem született. Károlyi István a diplomázás után a Szegedi Tervező Vállalat építésztechnika lett, ahol ifjú emberként óriási feladat részesévé vált. Az MTA Biológiai Kutató Intézetének megeremlése az ország talán legnagyobb tudományos beruházása volt az 1960-as évek második felében. A tervezés feladatát a szegediek kapták meg, és a vállalaton belül a huszonhat esztendő, frissen indult építész. Mint olvasom, a magyar élettudományi kutatások meghatározó intézményének szánták az alapítók, és a tervezési feladat a célnak megfelelően nagyon bonyolult volt. A Biológiai Kutató Intézet beruházási programterve 1965-ben elkészült, és a komplexum 1973–1974-ben megkezdte a működését. Bár a kiviteli tervekkel más szakemberek készítették el, az alapvető építészeti koncepció – Károlyi István alkotása – változatlan maradt (22.

28 Károlyi István: Az építészet több mint építés /interjú/ = Európai Házak, 2012. 3. sz. 40. p.

kép). A tudományos intézmény honlapján ma ez olvasható: „Az országban addig párját ritkító, nyugati mércével mérve is impozáns, a kutatómunkát igényesen szolgáló épületegyüttest tekinthettek meg az 1973-as avatási ünnepség résztvevői”, a város-történetben pedig: „(...) a klasszikus-modern stílusjegyeket hordozó épület magas mércét állított a következő építésznemzedék elé”. Ma már – a 2000. évtől – európai uniós Kiválósági Központként működik az évek során világhírűvé vált intézmény.

Magam családi közelségből úgy tapasztaltam, hogy az apám és a testvérem a soron következő építészeti feladatok megoldásában harmonikusan tudott együtt dolgozni több esetben is. A Nemzeti Színház elhelyezési pályázatán (1963) közös művel értek el eredményt, de Bükfürdő-fürdőtelep első beépítési tervét is együtt készítették el (1961).

*

Szombathely fejlesztésének történetében voltak olyan események is, amelyek igen erős akaratot és harci szellemet követeltek meg a résztvevőktől. Az időközben részben feltárt és rekonstrukcióval helyreállított – európai jelentőségű – Isis-szentély elé beépítést tervezett a városi vezetés. A feltáró régész, Szentlélek Tihamér segítségére apám a balatoni nyaralásából utazott Szombathelyre, hogy végül sikeresen megvédjék együtt a szentélykörzetet egy téves, városképet rontó és szükségtelen beépítéstől. Harcos helyzet alakult ki a helyi zsidó közösségtől megvásárolt zsinagóga szép épülete körül is. Egy erős hangú csoport politikai támogatással az épület lebontásáért küzdött, míg a szakmai szempontok a megmentést és közösségi hasznosítását kívánták elérni. Jóleső érzéssel olvasom a megszületett építészeti elképzelés előzményeit Tibold Iván, a későbbi zeneigazgató meg-

jelent soraiból: „(...) azzal a gondolattal, hogy zeneiskolát és hangversenytermet építsünk, először és elsőként foglalkoztunk az országban.” „(...) büszkék lehetünk arra, hogy ilyen iskola Szombathelyen épül először.”²⁹(29) A zsinagóga épületével egységes együttesbe kapcsolt Bartók Béla Zeneiskola 1968-ban nyitja meg kapuit, és a régi szép épületért vívott harc is eredményesen zárul. Apám még megtervezi a hangversenytermet a templom szertartási terében, de a további tervezési és kiviteli munkák a fiára maradnak. Néhány hónap betegeskedés után 1970 januárjában meghal az édesapám, és a helyére kerülő testvérem átveszi a nagy munkák folytatását. A hangversenyterem építése 1975-ben fejeződik be, ez évben kezdi meg működését a kiváló akusztikájú és a helyi zenei élet központjává váló létesítmény (23. kép).

Résztvevőként, tanúként emlékeznek még apám történetéből néhány kisebb – talán nem is olyan jelentéktelen – eseményre. Kétségbeesett igyekezetére, ahogy az épülő megyei rendelőintézet finom paszellszínekben tartott homlokzatára jó minőségű színes üveget szeretett volna vásároltatni Ausztriában, és kéréssel fordult ez ügyben a megye vezetőihez. Takarékoságra hivatkozva utasították el, ma már láthatjuk, hogy rossz döntést hozva. Az épülő autóbusz-pályaudvaron egy hatalmas fát akart megmenteni, de mire művezetésre érkezett, a fát a kérése ellenére kivágták. Apám személyes veszteségként élte meg a faóriás pusztulását.

Betegsége alatt megnyugvást jelentett számára a gondolat, hogy a fia folytatni fogja szülőföldi munkásságát, ahogy ez később meg is történt. Szombathely tovább terjeszkedik délkeleti irányban is, új lakó-

29 Tibold Iván: Jövönk = Forrás. 1967. december. Szombathely.

telep építése kezdődik meg, az építkezés 1969–1973 között folyik Károlyi István tervezésében és irányításával. A városrész később a megyeszékhely testvérvárosáról, Mariföld fővárosáról kapja a Joskar Ola lakótelep elnevezést. Tervező építésze később így ismerteti röviden az új városrész jellemzőit: „(...) az új lakótelepen 800 alagútzsalus és 400 téglablokkos lakás létesült. Ezek a technológiák a panelesnél mozgalmasabb beépítésre adtak lehetőséget. Alacsony szintszáma és tágas parkosított területei miatt a helyi lakók mindmáig kedvelik ezt a lakótelepet.” (24–25. képek). Ötven év múltán jól működő helyi egyesület gondoskodik a többezres lakosságszámú – majdnem kisváros – folyamatos szépítéséről, további fejlesztéséről, a helyi közösséget szolgáló kulturális- és sportprogramok szervezéséről.

Ezekben az években nemcsak Szombathely épül tovább, Bükfürdőn is megindul a gyors fejlődés. Vas megye egyik igazi sikertörténete, ahogyan a természet váratlan adományát, a feltörő forró gyógyvizet kihasználja a helyi, majd a fürdő kiépítésével a tágabb közösség is. Emlékszem, hogy az első, nagyon egyszerű és olcsó fedett medencét apám megrajzolta az asztalán otthon – ez épült meg először Bükfürdőn és a szombathelyi Termálfürdő területén is. Mára már nyomuk sem maradt, a sikeres fejlesztések modern létesítményei leváltották a régiakat. 1972-ben Bükfürdőn kaput nyitott a fedett fürdő új, modern épülete, amely új korszakot is kezdett a gyógyfürdő életében, lehetővé téve a gyógyvíz egész évi használatát. A fedett fürdő szintén Károlyi István tervezésében valósult meg (26. kép). Ma már tudjuk, hogy az építészeti szakmai közvélemény jól értékelte az épületet: napjainkban bekerült egy építészeti adatbázis válogatott darabjai közé, mely az 1960–1970-es években elkészült, védendőnek ítélt

mintegy száz modern hazai épületet foglalta össze.³⁰

A gyógyvíz hihetetlenül gyors fejlődést hozott Bük községnek és környékének. Elindultak a szállodai építkezések, de egyéb építkezések, fejlesztések is, közben gyarapodott a helyi lakosság – mindez elvezetett a városi rang elnyeréséhez. Az 1980-as években már látszott, hogy a fürdő területét és létesítményeit jelentősen bővíteni kell, hogy megfeleljen az újabb egészségügyi előírásoknak, és az egyre jobban bővülő látogatói kör elvárásainak is. Ez időben készítette el Fazakas Péter megyei főépítész nagyszabású elképzelését Vas megye turisztikai célú fejlesztéséről, amely tartalmazta a büki gyógyfürdő bővítését is. A kiváló főépítész a megvalósulást már nem érthette meg. Károlyi István tervezésében a Széchenyi-terv keretében került sor 2001–2004 között arra a nagyszabású építkezésre, amely jelentősen változtatta meg a fürdő lehetőségeit és külső látványát is. A fürdő ekkor fejlődik az ország legjelentősebb gyógyfürdői közé, területe mintegy 14 hektárra bővül egy sor új, nyitott és félig fedett medencével, de új közösségi pihenőterek és kiszolgálóhelyiségek is létesülnek (27. kép). Hatalmas, lendületesen ívelt, a természetbe simuló faszerkezeteivel a fürdő látványvilága olyan építészeti szépséget, értékeket kapott, amelyek sokszínű élménnyé teszik e gyógyító, pihentető és egyben szórakoztató világ használatát (28. kép). Ma már tudjuk a statisztikákból, hogy Bükfürdő kiváló adataival a hazai gyógyfürdők első vonalában foglal helyet és évről évre bővülő, nemzetközivé váló közönségével remélhetően egy gazdagodó jövő várományosa.

*

Mintegy százötven esztendőnyi időszakaszt megjáró történetünk fonala végéhez ka-

30 Építészfórum – „Magyar Modern” 2021.

nyarodik, eléri közelmúltunk, majd napjaink építészeti történéseit. A Szombathely kulturális életében jelentős szerepet játszó Művelődési és Sportház épülete fölött ötven esztendő járt el, és az intézmény felújításra szorult. Sok közösségi vita után – szerencsés véletlen révén – lehetőség adódott egy belső átalakítást is tartalmazó modernizációs felújításra. Országsszerte megérett a helyzet a több évtizedes múltú, jól működő kulturális intézmények, kultúrházak megújítására. Az e céllal kiírt országos pályázat (2013) területi közösségi közművelődési központok kialakítását jelölte meg a megújítások elvárt eredményeként. Szombathely pályázata sikeres volt, így kerülhetett sor a 2014–2015. évek folyamán az építkezésre. A tervező személyét ez esetben már szigorodó szerzői jogi megalapozás döntötte el. Érdekesség, hogy még magamnak is le kellett mondanom az épülethez fűződő – öröklessel szerzett – szerzői jogaimról ahhoz, hogy Károlyi István építész megtervezhesse a célnak megfelelően átalakított és megújuló építményt. A polgármester írott beszámolójából értesülünk az eredményekről: az Új Széchenyi Terv keretében lefolyt építkezés a megye székhelyét övező negyven település számára biztosított olyan kulturális központot, ahol sokféle aktív művelődési tevékenység folyhat, és színvonalas szórakozásra is van lehetőség.³¹ Nyelvi laborok, szakköri helyiségek, kiselőadók és kiállítási terek létesültek és a látványában is megújult nagyterem modern hang- és fénytechnikai megoldásokat kapott (29–30. képek). Örömmel látjuk, hogy a hatvan éve jó érzékkel létrehozott közösségi művelődési létesítmény alapítása óta folytatott hasznos munkája a jövőben még tágabb teret fog kapni, és kiemelkedően szép kulturális események színhelye lesz.

31 Dr. Puskás Tivadar: Agora minden, ami kultúra. Szombathely, 2015. 1–8. p.

Történetem zárásául megvallom, bensőséges érzelmek indítottak el az úton, hogy töprengjek és kutakodjam olyan tények után, amelyek Szombathely városát jelentősen formáló építész munkásságáról beszélnek. Személyük érdekes módon kapcsolódik részben egymáshoz, részben a városhoz és Vas megyéhez is. A véletlen csupán kis szerepet játszik a történetben, a nagyobb hatás a szülőföld és a családi gyökerek jelentőségéből érkezik. Működésükben sok hasonló vonást találtunk, amelyekről még szeretnék szót ejteni. Számomra megragadó volt az a mélységes tisztelet, amellyel az építészet mint szakma vagy inkább szent hivatás iránt viseltettek. Mindegyiküknél találok az őszintén megvallott hála érzetével, amellyel példaadó tanáraiknak adóztak: „Ő ébresztette fel bennem az építőművészet és műtörténet iránt való szeretetet (...) művészi egyénisége példaadó volt számomra, amiért is mesteremnek örök hálával tartozom” – vallja Hauszmann a *Naplójában*,³² de így érez apám is, amikor egyetemi hallgatóvá fogadását – visszaemlékezései szerint – remegő hangon megköszöni, eltérve a szertartás gyakorlatától. Munkásságukban megkapó az a megbecsülés, amellyel kortársaik, az építészet területén dolgozó szakemberek felé fordulnak és az öröm, ahogyan tanítványaikat oktatják-nevelik. Tiszteletet ébreszt az az öröm is, ahogyan a közösséget szolgáló alkotásaik értékét felbecsülik: Hauszmann Alajos csendes büszkesége a Királyi Várban először általa elhelyezett tisztálkodó és egészségügyi helyiségekre, vagy apám kedves megjegyzése arról, hogy a szombathelyi Művelődési és Sportház nagytermi székei öt centiméterrel szélesebbek a világhírű londoni Royal Festival Hall sztárok használta székeinél.

32 Hauszmann, 1997. 29. p.

Szóljunk néhány szót a hazaszeretetről is! Hazánk nemzeti építészetének korai nagyjai csaknem valamennyien német nevéek, német vagy osztrák származásúak, néhányan – mint Hauszmann is – nem is régen betelepült német családok második generációs leszármazottai. Kultúrájukat megtartva és hasznosítva beépülnek a magyar társadalom szövetébe, jó érzékkel átvéve a magyar nemzeti haladás törekvéseit, céljait. Kétségünk sem lehet a külsőségekben is megnyilvánuló hazaszeretetük őszinteségéről. A kiteljesedő, folytonosan fejlődő Műegyetemünkön sorra nevelik az építészgenerációkat, amelyek rálátást kapnak az európai kultúrára és a gyorsan bővülő hazai építési feladatokra is. Becsülendő hosszú folyamatú törekvésük a nemzeti vonásokat is hordozó hazai építészet megteremtése, amely minden időszakban kap értékes megerősítéseket. Tisztán látják helyzetüket, helyüket a hazai társadalmi és kulturális fejlődés vonalában és a jövőről is van elképzelésük. Apám Szombathely városi fejlődésében három meghatározó korszakot látott: a barokk egyházi központ kiépülését, a 19–20. század fordulójának főként eklektikus stílusban kiépülő, polgárosodó nagyvárossá válását, és a háború utáni modern megyeszékhely nagy igényű, lélekszámban is hatalmas fejlődését. Szerinte az együtt élő építési stílusok nincsenek egymás rovására, színesítik, gazdagítják egy város látványát és hűségesen őrzik a történelmi múltat is. Ő maga boldogan vett részt egy legújabb kori nagy építési korszak nyitó szakaszában és örömmel, igyekezettel szolgálta az új építetőt, a magyar

népet – írta 1967-ben, a városról készült könyve záró soraiban.³³

E sorok szerzőjére az hatott a legnagyobb erővel, hogy láthatta e történet folyamán, hogyan fonódtak egybe távolról érkező emberi sorsok, hogyan hatottak egymásra sajátos kultúrájukkal nagyon is különböző személyiségek, és végül a megrendítően folyamatos lelki, kulturális ráhatásokból hogyan születtek meg tárgyiasult, öröklét igényű művészeti alkotások – a magyar építőművészet jelentős értékei.

Egy meglepő – általam nem ismert – érdekességgel zárom a soraim. Fény derült arra, milyen szoros kapcsolat létezett az asztalos szakma és az építészet között az idők folyamán. Az ismert tény volt, hogy Szombathely nagy építész, Melchior Hefele asztalosként kezdte pályáját, a későbbi években emelkedett kiváló építésszé. Megőrződött szép bútorait ma is tisztelet övezi.³⁴ Hauszmann Alajos a *Naplójában* említi meg, hogy az irodájában építésznek tanuló, később ugyancsak kiváló mester, Alpár Ignác is az apja asztalosműhelyéből érkezett az építészeti tanulmányok folytatására. Wälder Gyula építész professzor nagyapja is asztalosmester volt, talán ezért kedvelte a népi asztalosság remekeit, és otthonában maga körül szívesen látta e darabokat. Apám oly nagy szeretettel kötődött e mesterséghez, hogy meglepetésünkre a nyugdíjazása után asztalosként kezdett tevékenykedni, festőállványt készített magának, a családnak pedig – nagy örömünkre – könyvespolcokat fabrikált. Kedves gyaluját még sokáig őriztük.

33 Károlyi–Szentlélek, 1967. 115. p.

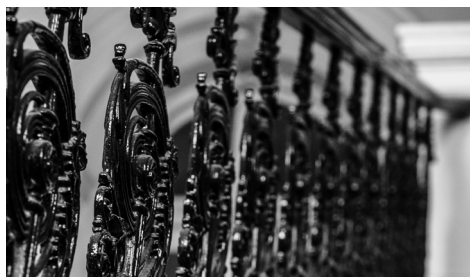
34 Balló László: Melchior Hefele bútorművészete Szombathelyen. Szombathely, 2015. 116. p.



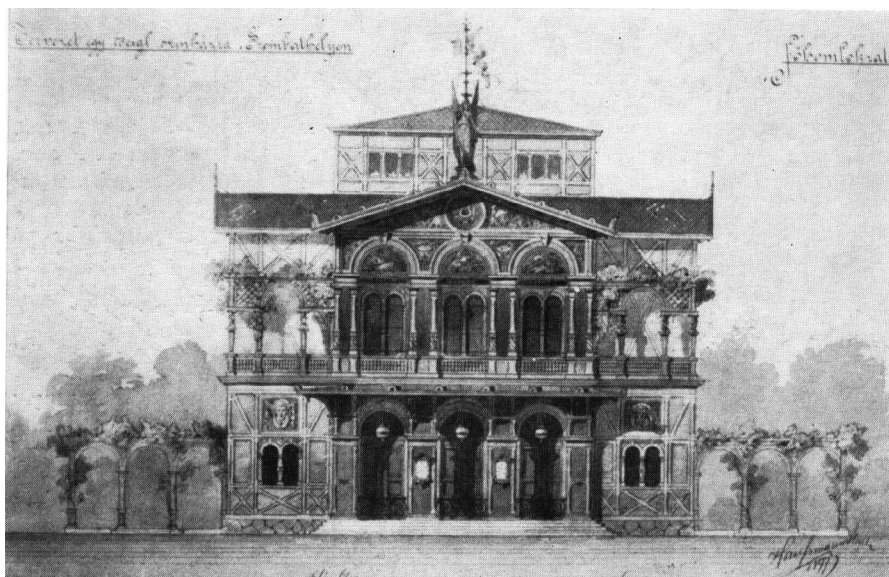
1. kép. Károlyi Antal műegyetemi hallgató rajza a *Megfagyott Muzsikus* című egyetemi kiadványban (1927)



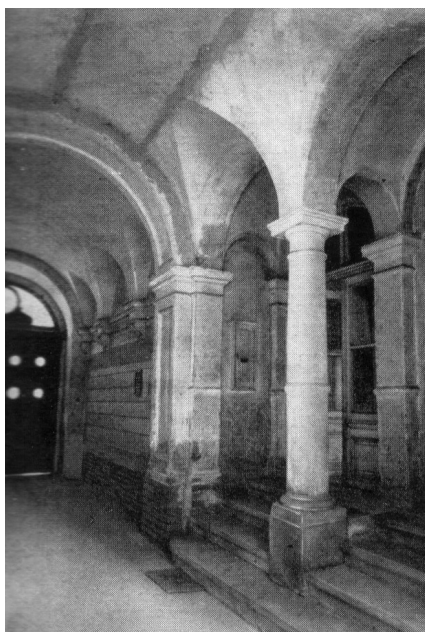
2. kép. Szombathely. A Városháza és színház épülete (1880) – Hauszmann Alajos műve



3. kép. Szombathely. A Vármegyeháza épülete és díszlépcsőháza. Az átalakítás terveit Hauszmann Alajos készítette



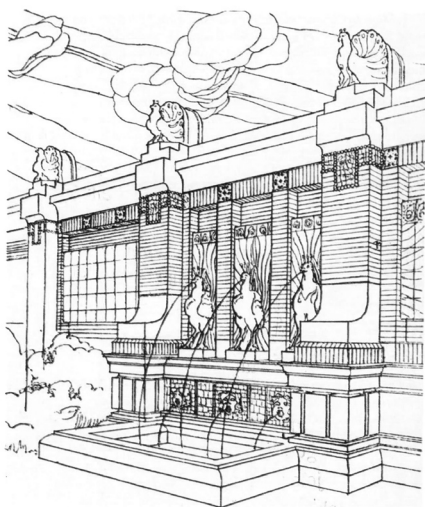
4. kép. Szombathely. A Színház térré készített nyári színház terve – Hauszmann Alajos műve



5. kép. Szombathely. Az Éhen-ház homlokzata és kapubejárata – Hauszmann Alajos terve alapján



6. kép. Ikervár. A Batthyány-kastély eklektikus átépítése Hauszmann Alajos tervei alapján (1882–1883)



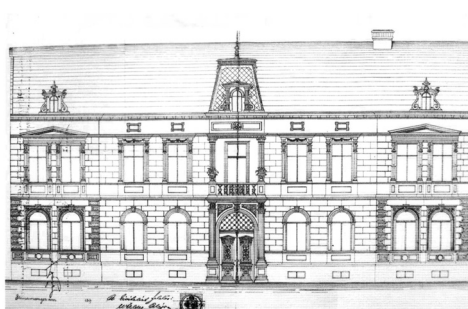
7. kép. „Főúri fürdő” – Wälder Gyula végzős műegyetemi hallgató Hauszmann-díjas tervének részlete (1905)



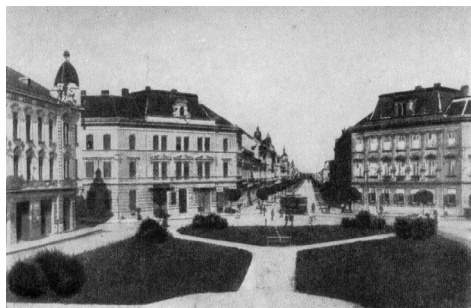
8. kép. Wälder Alajos munkáiból: Szombathely, a Wälder-ház homlokzata – (Paár 2020 nyomán)



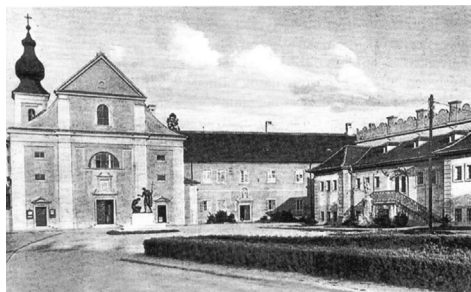
9. kép. Wälder Alajos munkáiból: Szombathely, a Geist-ház homlokzata – (Szilágyi 2005 nyomán)



10. kép. Wälder Alajos munkáiból: Szombathely, a Langer-ház homlokzati tervrajza (Balogh 2022 nyomán)



11.kép. Szombathely, az egykori Március 15. tér látképe. Itt épült fel később a Kovács Szálló (Károlyi 1967 nyomán)



13. kép. Szombathely. A Szent Márton-templom bővítésével és domonkos rendi művelődési ház építésével kialakult tér Rumi Rajki István Szent Márton-szobrával – Wälder Gyula tervezése (1930)



12. kép. Szombathely, a Savaria Múzeum díszterme mai állapotában, Tóth Csaba festőművész kiállításával (2000), Garas Kálmán felvétele



14. kép. Budapest. A ciszterci épületegyüttesből a Szent Imre-templom (1937) – Wälder Gyula alkotása (toronysisakját Károlyi Antal tervezte)



15. kép. A budapesti Wälder-iroda munkatársai 1936-ban – a kép bal szélén állnak Károlyi Antal és Kardos György építészek



16. kép. Budapest. A Madách tér hatalmas épületegyüttese (1937), Wälder Gyula késői építészetének legjelentősebb alkotása munkatársként Kardos György részvételével



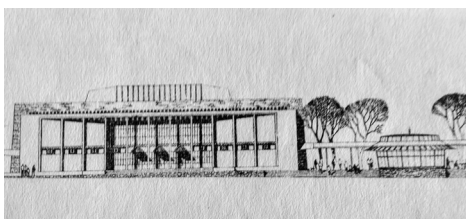
17. kép. Szófia. A Magyar Nagykövetség épületének új, klasszicizáló homlokzata, a Wälder Gyula tervezte épület megtartásával (1948–1949). Az átalakítás terveit Károlyi Antal és Kardos György készítették



18. kép. Szombathely. Az egykori Színház tér beépítési terve historizáló stílusú színházépülettel (1954) – Károlyi Antal terve



19. kép. Szombathely. A Savaria tér látképe a Claudius-kúttal és Marton László Tyche szobrával – Károlyi Antal tervei alapján



20. kép. Szombathely. A Művelődési és Sportház tervének korai változata – Károlyi Antal munkája



21. kép. Szombathely. A Március 15. tér látképe a felépült Művelődési és Sportházzal (1963) és Megyei Rendelő Intézettel (1965) – Károlyi Antal tervei alapján



22. kép. Szeged. A MTA Biológiai Kutató Intézete (1973) Károlyi István beruházási programterve (1965) alapján



23. kép. Szombathely. Bartók Béla Zeneiskola és Hangversenyterem együttese (1968–1975)
Ligeti Gizella – Károlyi Antal –
Károlyi István munkája



25. kép. Szombathely. A Joskar Ola lakótelep közeli látványa napjainkban



24. kép. Szombathely. A Joskar Ola lakótelep madártávlati képe (1969–1973) –
Károlyi István tervezése



26. kép. Bükkfürdő. A fedett fürdő épülete (1972) –
Károlyi István tervezése



28. kép. Bükkfürdő. Az új medencék látványa –
Károlyi István tervei



27. kép. Bükkfürdő. A fürdő bővítése (2001–2004)
– Károlyi István tervei alapján



29. kép. Szombathely. Agora Művelődési és
Sportház átalakítása, felújítása
– Károlyi István tervei alapján (2015)



30. kép. Szombathely. Agora Művelődési és
Sportház megújult nagyterme